

knjige je akademik Dragutin Feletar, a izdanje je priredio dr. sc. Marinko Vuković. U uvodnom tekstu *Život, običaji i identitet sela Klakara u rukopisnoj ostavštini Luke Lukića* Vuković ističe i analizira vrijednost Lukićevih zapisa. Lukić je i sam u uvodnom tekstu opisao vlastitu metodologiju skupljanja građe te komunikaciju s kazivačima na terenu, najčešće u obliku kraćih anegdota. Lukićeva posvećenost detaljima i sistematičnost nisu izostali niti kada je u pitanju jezik. U svojim zapisima navodi više termina za isti pojam, a građu dodatno upotpunjuje rječnicima stranih riječi (njemački, turski) uključujući i "Ciganjski govor u selu" u kojem donosi prijevode riječi, izraza i rečenica te folklornu građu na hrvatskom i romskom jeziku. Lukić je u kontekstu obrade građe sastavio i abecedno kazalo bilja te pregled bolesti i lijekova koje je detaljno opisao. Priređivač taj dio zbog detaljnih i iscrpnih opisa smatra posebno važnim prinosom medicinskoj antropologiji, koja je relativno nedavno zaživjela kao znanstveno-istraživačka grana unutar antropologije i etnologije te navodi kako građa iz ove monografije kvalitetom i kvantitetom nadmašuje rukopisne monografije Lukićevih suvremenika. Kritičko izdanje je opremljeno iscrpnim rječnikom odnosno tumačem manje poznatih riječi i izraza te tekstološkom napomenom koje potpisuju priređivač Marinko Vuković, jezična savjetnica dr. sc. Irena Miloš i viši znanstveni suradnik Odsjeka dr. sc. Jakša Primorac. Kroz rad se iz različitih aspekata ističe važnost monografije, ne samo za etnologiju i folkloristiku, već i za druga znanstvena područja i grane poput povijesti, kulturne antropologije, sociologije te filologije s posebnim naglaskom na dijalektologiju.

Osim znanstvenoj javnosti, ovakva su izdanja izuzetno korisna istraživačima lokalne povijesti te lokalnom stanovništvu. Ovim se izdanjem upotpunjuje slika slavonskog sela s kraja 19. i početka 20. stoljeća te prosvjetiteljska uloga koju su u to vrijeme imali seoski učitelji.

Katarina Dimšić

Feđa Milivojević, *Cezarov Ilirik*, Hrvatski institut za povijest – Filozofski fakultet u Rijeci, Zagreb – Rijeka 2021., 350 str.

Monografija *Cezarov Ilirik* u nakladi Hrvatskog instituta za povijest i Filozofskog fakulteta u Rijeci javnosti je predstavljena u rujnu 2021. na Šestom kongresu hrvatskih povjesničara održanom na Filozofskom fakultetu u Rijeci, a zatim i godišnjem festivalu povijesti Kliofest u Zagrebu. Recenzenti su dr. sc. Boris Olujić i dr. sc. Robert Matijašić. Prvotno je djelo bilo istoimeni doktorski rad koji je autor izradio na Sveučilištu u Zadru 2017. godine pod mentorstvom Siniše Bilića-Dujmušića. Korice krasi avers rimskoga republikanskog novca iz 44. g. pr. Kr. s likom Gaja Julija Cezara, pronađenog u Ličkom Ribniku. Središnja tema monografije jest područje Ilirika nakon proglašenja Vatinijeva zakona 59. g. pr. Kr. i uprave "možda najvećeg Rimljanina svih vremena", Gaja Julija Cezara, nad tim područjem. Dakako, osim sredine 1. st. pr. Kr., za potrebu shvaćanja kompleksne problematike središnjeg dijela, autor je obuhvatio opsežniji vremenski period, počevši od vremena Prvoga ilirskog rata 229. g. pr. Kr. Monografija je podijeljena na deset poglavlja uključujući predgovor, bibliografiju, te uvodno i završno poglavlje koje je i svojevrsni sažetak. Također, u knjizi se nalaze i popisi tablica i karata koje je autor izradio.

Predgovor (1–2) započinje kratkim osvrtom na Vatinijev zakon iz 59. g. pr. Kr. kojim G. Julije Cezar na upravu dobiva Ilirik i Cisalpinsku Galiju što je i vrhunac svih ranijih *leges*

provinciae na tom području. Dobivanje statusa provincije označit će i prekretnicu u povijesti Ilirika zbog formalnog oblika vlasti, ali i bitno za ovaj rad, romanizacije koja poprima jasnije konture. Milivojević ističe kako se "Ilirik ovog rada" tj. Ilirik u vrijeme Cezarove uprave ne može mjeriti po atraktivnosti događaja kao onaj u vrijeme građanskog rata s Pompejem zbog manjka zapisa antičkih autora o razdoblju prije rata. Pa ipak, iako o "ovom Iliriku" u izvorima izostaju priče o pomorskim bitkama, ratom prožete provincije u jeku najvećeg međurimskog sukoba i vjernosti salonitanskog konventa, čitajući poglavlja koja slijede ne možemo govoriti o manjku bilo kakve atraktivnosti.

U uvodnom poglavlju (3–10) autor iznosi cilj, razloge i metodologiju iznošenja svojih interpretacija. Namjera mu je objasniti vojne, ekonomske, geografske i političke aspekte Ilirika za vrijeme Cezarove uprave u skladu s modernim vremenom. Zahvaljujući novim prijedlozima interdisciplinarnih metoda u promišljanjima o podacima iz izvora i arheološkog gradiva, autor usmjerava istraživanje prema procesima koji su uvjetovali nastanak provincije, njezin strateški položaj u odnosu na druge unutar regije, formalnim i privatnim odnosima Rimljana i Italika s autohtonim stanovništvom te njihovu organizaciju na novonaseljenom području koji su uvjetovali romanizaciju Ilirika. Metodologija se ponajviše temelji na temeljitoj analizi brojnih literarnih izvora. Imajući na umu slične ili pak različite obrasce rimskog djelovanja u područjima nadležnosti, autoru je bilo nužno posegnuti i za autorima koji ne pišu isključivo o istočnom Jadranu već općenito o razdoblju od 3. do 1. st. pr. Kr. Za obradu nekih bila je potrebna filološka i povijesna analiza, ali i objave koje se bave arheološkom problematikom. Autor stoga stavlja naglasak na komparativnu metodu. Ističe kako ovim djelom ne ulazi u problematiku urbanizacije središta na istočnom Jadranu zbog nedostatka arheoloških dokaza potrebnih za intenzivno bavljenje tom temom.

Poglavlje *Razdoblje prvog protektorata* (11–75) tematski je prvo poglavlje koje ima čak devet potpoglavlja u kojima autor obrađuje razdoblje rimskih ratova s Ilirskim Kraljevstvom i Makedonijom, pokoravanje Histra te širenje Delmata. Fokus je na razvoju rimskog protektorata, odnosno prvoj teritorijalnoj stečevini Rimske Republike na istočnojadranskoj obali. Autor opisuje statuse lokalnih i helenističkih zajednica te nastoji utvrditi točnu granicu prvog protektorata, a svojim istraživanjem daje konačan odgovor na važna historiografska i teorijska pitanja. Bavi se i pitanjem Fara i njegova upravitelja Demetrija Farskog, jednog od važnijih aktera u budućim događajima koji su uzrokovali Drugi ilirski rat, ali i neposredno Prvi makedonski, koji se odvija u doba većeg sukoba s Hanibalom. Nakon sklapanja saveza između Filipa V. i Hanibala, pokazuje se važnost geostrateškog položaja istočnojadranskog protektorata koji je tampon-zona Makedonije i Italije, odnosno njezina južnog dijela oko Brundizija. Milivojević kratko promišlja o razlozima Drugoga makedonskog rata koji su nepoznati unatoč dobroj dokumentiranosti u izvorima, no bazira se na ulozi protektorata te njegovim širenjem nakon rimske pobjede kod Kinoskefala. Spletom političkih previranja i sumnjivih povoda, Rim započinje kampanju protiv Perzeja u Trećem makedonskom ratu. U ratu koji se odvija na dva fronta, Tesaliji i pograničnom području protektorata, Milivojević detaljno prati događaje na potonjem području, posebice u sukobima oko Lihnidskog jezera. Konačnom pobjedom Rima nad združenom Makedonijom i Ilirskim Kraljevstvom nestala je njihova samostalnost te dolazi do nove prekretnice u povijesti tih prostora. Za Ilirik ipak vrijedi "Anicijev proglas" koji rezultira novom teritorijalnom podjelom, no Ilirik ipak nije bio pod nadzorom redovitih upravitelja provincije Makedonije, već su ondje slani zasebni zapovjednici (kao npr. G. Koskonije), što čini znatan odmak od dosadašnjih istraživanja. U zasebnom potpoglavlju Milivojević ne zaobilazi ni zapadne dijelove buduće pro-

vincije, odnosno Histriju, a zastupljena je i rasprava o Delmatima koji vide priliku u nestanku dvaju regionalnih sila te nastoje sustavno proširiti svoj teritorij.

Poglavlje *Razdoblje drugog protektorata (77–96)* donosi prikaz događaja od 146. do 59. g. pr. Kr. kada Rim ostvaruje granice Ilirika kakve će Cezar naslijediti Vatinijevim zakonom. U tom razdoblju fokus Rimske Republike jest na očuvanju stanja u protektoratu, a ne teritorijalnom širenju. Milivojević progovara o brzom odgovoru Rima na napade Ardijejaca i Plereja na protektorat te njihovo prisilno premještanje u unutrašnjost, što se događa u vrijeme većeg, Numantinskog rata. Na temelju Apijanova izvješća i razmatranjem vojnih položaja otkriva mogućnost postojanja još jednog naselja imena Salona. Konačnu teritorijalnu formu buduće provincije Rim utvrđuje Tuditanovim pohodom na Japode, odnosno savezom s Liburnima. S obzirom na malobrojnost podataka iz literarnih izvora autor iznosi pretpostavke o razlozima pokretanja rata i motivima liburnskih zajednica za savezništvo s Rimljanima.

Osnivanje provincije Ilirik (97–160) veliko je poglavlje koje ima devet potpoglavlja u kojima autor iznosi kronologiju događaja u vrijeme nastanka Vatinijeva zakona, formalne procese koji dovode do postanka provincije do konačnog izglasavanja zakona i Cezarovih daljnjih ambicija s Ilirikom. Autor čitatelju stvara percepciju političkih intriga koje su dovele do izglasavanja Vatinijeva zakona čime počinje novo doba istočnojadranske povijesti pod upravom jedne od najsposobnijih osoba koje povijest pamti: Gaja Julija Cezara. Milivojević svojim pretpostavkama nadoknađuje zaostatke moderne historiografije po pitanju procesa osnivanja provincije razlučivši dva bitna pojma; *lex provinciae* i *leges provinciae* čime postavlja osnove za razmatranje navedenog problema. U brojnim obrađenim primjerima posebno se ističe onaj Transalpinske Galije. Autor se referira na brojne sličnosti u procesima dobivanja statusa provincije koje Ilirik dijeli s tim nekadašnjim protektoratom. Na temelju kronologije donošenja Cezarovih agrarnih zakona i komunikacije između Gneja Pompeja i Cicerona Milivojević donosi zaključak o točnom datumu izglasavanja Vatinijeva zakona pri čemu opovrgava razmišljanja nekih domaćih i stranih autora. Još uvjerljivije opovrgava stav autora koji smatraju kako je Ilirik bio samo dodatak Cisalpskoj Galiji.

Kroz poglavlje *Događaji prokonzulata (160–194)* obuhvaćeni su dijelovi Cezarove uprave nad Ilirikom, ali i angažman na galskom bojištu. Autorova namjera jest kroz ovu analizu pridonijeti boljem poimanju događaja na iliričkom području te se bavi pitanjem duljine trajanja Cezarova posjeta Iliriku nakon pobjede nad Ariovistom i umirenja Gala i događaja u tom periodu koji su postavili temelje za buduća događanja. S obzirom na navodno uznemiravanje Ilirika od strane plemena Pirusta, bilježimo još jedan Cezarov povratak na istočni Jadran, otprilike tri godine nakon prvog. Milivojević analizira mogući smjer kretanja Pirusta, Cezarovu taktiku zastrašivanja, ali i politički uvjetovane poteze unutar te operacije.

Uprava i organizacija provincije (195–229) sedmo je poglavlje u kojem se autor bavi pitanjima organizacijske strukture Ilirika pod Cezarovom upravom počevši od tvrdnje kako je ista svoju punu formu dobila u vrijeme cara Augusta, ali Cezar ipak postavlja temelje. Bavi se pitanjem legata, sudskih kovenata, a kao mjesto jednog od njih dolazi do Narone. Takvu teoriju potkrepljuje detaljnom analizom Varonovih zapisa na koje se kasnije poziva Plinije, počevši od njegove tvrdnje o 89 zajednica koje na sudište odlaze u Naronu, ali i ranijim djelovanjem S. Fulvija Flaka. Uvidom regionalizacije Ilirika u trenutku kada ga Cezar dobiva na upravu Milivojević utvrđuje jasne granice pet iliričkih regija: Liburnije, Histrije, Dalmacije, Japodije i starog Ilirika.

Posljednje poglavlje *Promjene za Cezarova vremena (231–265)* prati razvoj rimskih zajednica, odnosno konvenata diljem Mediterana, njihova odnosa s lokalnim stanovništvom i razlo-

zima osnutka. Bavi se pitanjem konvenata čije postojanje potkrepljuju i epigrafički i literarni dokazi koje Milivojević navodi u zasebnom potpoglavlju. Uspoređene su zatim i sličnosti i razlike u organizacijskoj strukturi konvenata i kolegija rimskih građana, što ovisi o stupnju formalnosti (istaknuto je kako su konventi privatne naravi i ne ukazuju nužno na službenu rimsku vlast i administraciju u područjima djelovanja konventa). Obrađen je odnos rimskih doseljenika i trgovaca s lokalnim zajednicama. S obzirom na manje izraženu nacionalnu svijest u zapadnih zajednica, rimski je faktor dominantan, što dovodi do ubrzane romanizacije pri čemu konventi rimskih građana igraju važnu ulogu. Milivojević pokriva i pitanje rimske trgovačke prevlasti na Istoku kroz eliminaciju konkurencije te povezanost trgovaca i vojske u osvojenim zemljama. Sve navedeno je moguće implementirati i na području Ilirika. Navode se već uhodane trgovačke prakse na našem području koje ukazuju na određene kontinuitete, ali i arheološke dokaze koji osim što iste potvrđuju pozivaju na daljnja istraživanja.

Sažetak za kraj (267–272) zadnje je poglavlje koje donosi kratak osvrt na problematiku; sažeti su svi važni događaji u Iliriku uz prateću kronološku tablicu. Čitatelju su na pojednostavljen način prikazani događaji Ilirika od prve rimske intervencije 229. g. pr. Kr. do Cezarove uprave.

Knjiga *Cezarov Ilirik* prva je monografija mladog povjesničara i profesora Feđe Milivojevića, ali i prva monografija o toj temi. Domaća historiografija obogaćena je za jedno sveobuhvatno djelo koje nam daje uvid u zbivanja na našem području u vrijeme Rimske Republike. Milivojević u monografiji snažno progovara o temi koja inzistira na daljnjim istraživanjima i promišljanjima. Uz valjanu argumentaciju, sposobnost zaključivanja i poznavanje arheološkog materijala autor djela postavio je visoke granice domaćoj historiografiji, ali i stranim autorima zainteresiranim za ilirička zbivanja. Prijevod djela na strane jezike bio bi, dakle, dobrodošao, jednako kao i nova arheološka i literarna istraživanja. Zahvaljujući naporu autora na raspolaganju nam je jedna zaokružena cjelina događaja na ovim prostorima do početka sukoba među trijumvirima, ali i metodološki potkrijepljeni zaključci o važnosti Ilirika u Cezarovim inicijalnim planovima te razvoj sudbenih konvenata i konvenata rimskih građana u gradovima diljem istočnojadranske obale, s posebnim naglaskom na Naronu. Upravo su Milivojevićeve zaključci ono što oplemenjuje shvaćanje domaće historiografije o navedenoj temi te su kao takvi od iznimne važnosti za sva buduća promišljanja i istraživanja. Takva dublja analiza pridonijela je shvaćanju ove do sada neadekvatno zastupljene teme.

Zvonimir Kućan

Ljudevit Anton Maračić, *Konventualni franjevci u Hrvata. Arhivski prinosi i pabirci*, Kršćanska sadašnjost – Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca, Zagreb 2021., 506 str.

U listopadu 2021. održana je promocija knjige fra Ljudevita Maračića *Konventualni franjevci u Hrvata. Arhivski prinosi i pabirci* u dvorani svetog Franje u sklopu crkve svetog Antuna Padovanskog u Zagrebu. Iako ondašnje pandemijske mjere nisu dopuštale broj uzvanika koliko bi takva prigoda uistinu zaslužila, svedjedno nije manjkalo braće franjevaca te raznih suradnika iz crkvenog i svjetovnog miljea. Potrebno je naglasiti da je to zapravo bila druga promocija knjige fra Ljudevita, a prva, još svečanija, održana je krajem rujna u klastru pulskog samostana svetog Franje.